

Philip E. Mosely si Școala sociologică de la București: o prietenie de o jumătate de veac

Marian Zulean

University of Bucharest

Corresponding author email: marian.zulean@faa.unibuc.ro

Philip E. Mosely and the Sociological School Of Bucharest: A Half Century Friendship

Abstract: Philip E. Mosely is well-known as one of the founding fathers of Sovietology, co-founder of the Russian Institute at Columbia University, Policy Analyst for the State Department, Director of studies for the Council of Foreign Relations and Director of the European Institute at Columbia University. However, it is less known the fact that Philip Mosely did his apprenticeship as a rural sociologist with the Sociological School of Bucharest in the mid-1930s and his worldview was enriched by his experience in Romania. The main goal of this article is to present in a systematic way Mosely long-lasting intellectual friendship with some Romanian sociologists from 1935 to 1972, based on recent archival discoveries.

Key words: Cercetare monografică, Șant, Dimitrie Gusti, Philip Mosely, Sovietologie.

Citation suggestion: Zulean, Marian. "Philip E. Mosely și școala sociologică de la București: o prietenie de o jumătate de veac." *Transilvania*, no. 1-2 (2025): 63-67.
<https://doi.org/10.51391/trva.2025.1-2.07>.

Școala sociologică de la București, sub *leadership*-ul lui Dimitrie Gusti, a crescut organic și a căpătat reputație globală între cele două războaie mondiale, apropiindu-se de nivelul școlilor de sociologie franceză, germană, americană sau poloneză. Printre faptele ce probează reputația globală aș menționa doar câteva: Dimitrie Gusti era cel mai citat sociolog european în Ungaria interbelică¹; în 1938, a fost decisă organizarea, la București, a celui de-al XIV-lea Congres internațional de sociologie, iar în 1947, Dimitrie Gusti a promovat un proiect de înființare a Institutului Social de Studiu al Națiunilor, în cadrul ONU, alături de Robert Maclver, Mirkine-Guetzevitch și Ruth Benedict. În plus, exista o circulație intensă a oamenilor și ideilor între București și școlile sociologice amintite mai sus. Astfel, prin intermediul burselor Rockefeller, o serie de cercetători români au studiat în America, la fel cum câțiva cercetători americani au venit în România. La fel se întâmpla și cu circulația oamenilor și ideilor între București și Paris sau Berlin. Unul dintre cei mai cunoscuți oameni de știință venit la București pentru specializare și cercetare a fost Philip E. Mosely.

Deși istoria îl amintește pe Philip E. Mosely ca fiind unul dintre pionierii sovietologiei, alături de Geroid Robinson, Michael Karpovitch, Alexandre Gerschenckron sau George Kennan, foarte puțini știu că Philip Mosely și-a făcut ucenicia academică în cadrul Școlii sociologice de la București și a rămas în legătură cu sociologii români până la sfârșitul vieții, chiar și în condițiile vitrege ale Războiului Rece. Există, în literatura română, un studiu monografic serios despre relația lui Philip E. Mosely cu România, mai ales din perspectivă istorică și politică, realizat de către profesorul Vasile Pușcaș². Scopul acestui articol este unul complementar, acela de a prezenta în mod sistematic relația lui Philip Mosely cu sociologii Școlii de la București și de a deschide calea către analiza arhivelor descoperite recent.

Philip E. Mosely: viața și cariera științifică

Institutului Harriman de la Universitatea Columbia îl prezintă elogios pe Mosely ca eminent sovietolog, fiind co-fondator al Institutului de Studii Ruse, devenind director al aceluși institut. Cu un doctorat la Harvard (1933), obținut după doi ani de cercetări de teren la Moscova, Mosely a aplicat pentru o bursă Rockefeller pentru a studia relațiile sovieto-americane. Însă, Fundația Rockefeller i-a modificat proiectul, îndemnându-l să studieze viața țăranilor

1. Victor Karády, „Sociologia maghiară între 1918 și 1945”, în *Mărire și decădere*, ed. Theodora-Eliza Văcărescu și Zoltán Rostás (București: Editura Eikon, 2022), 168.

2. Vasile Pușcaș, *Philip E. Mosely despre Transilvania și Basarabia* (Cluj-Napoca: Editura Școala Ardeleană, 2017).

din Balcani. Într-un periplu pe la London School of Economics, antropologul Bronislaw Malinowski i-a sugerat să colaboreze cu Școala sociologică de la București pentru se familiariza cu metoda monografică. După familiarizarea cu metoda monografică și o scurtă excursie de studii în Balcani, Mosely este integrat în echipa monografiștilor români, în cercetarea de la Șanț. A fost începutul unei lungi prietenii cu Dimitrie Gusti, Henri H. Stahl, Traian Herseni, Anton Golopenția, Sabin Manuilă și cu alți membri ai Școlii sociologice de la București, despre care vom vorbi mai departe.

Odată întors în America, Mosely predă la universitățile Princeton, Cornell și Columbia, iar în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, lucrează pentru Departamentul de Stat și participă la pregătirea conferințelor de la Moscova și Potsdam. După război, face parte din *staff*-ul american care pregătește Conferința de Pace de la Paris. În acea perioadă, a colaborat cu grupuri de analiză regională ale Office of Strategic Services (OSS) și a folosit atât informațiile acumulate în România, cât și metoda de cercetare monografică. Alături de Geroid Robinson, a fost co-fondator al Institutului de Studii Ruse (1946) de la Columbia University și a contribuit la edificarea studiilor regionale (*area studies*), cu sprijinul fundațiilor Rockefeller, Ford și Carnegie. Mosely a publicat cărți, articole sau *policy papers* pe teme est-europene, a devenit director de studii la Council of Foreign Relations (1955-1963) și o somitate în sovietologie, în perioada Războiului Rece.

De contribuțiile analizelor politice ale lui Mosely la descrierea dramei României la începutul celui de-al Doilea Război Mondial și de activitatea sa în calitate de director adjunct al subcomitetului teritorial din subordinea lui Cordell Hull, în perioada 1942-1945, s-a ocupat Vasile Pușcaș, în volumul *Philip E. Mosely despre Transilvania și Basarabia*, anterior menționat. În acest articol, vom prezenta mai degrabă relația lui Mosely cu Școala sociologică de la București, după „ucenicia” sa în tainele cercetării monografice.

Cercetarea monografică de la Șanț: începutul unei frumoase prietenii semi-centenare

Henri H. Stahl, care a devenit unul dintre prietenii apropiați ai lui Mosely, își amintește că: „Printr-o scrisoare din 20 iunie 1935, Kittredge, directorul Oficiului European al Fundației Rockefeller, mă ruga să primesc și să am grijă de bursierul lor, Philip Mosely, care voia să studieze evoluția economiei țărănești în Europa de est”³. În memoriile sale, Stahl îi face o caracterizare elogioasă, considerându-l un „erudit” și „cel mai de seamă dintre străinii care au lucrat cu noi”. După un periplu prin Balcani, în Serbia, Bulgaria și Albania, unde a studiat *zadruga*, în vara anului 1935, Mosely este integrat de către Gusti în echipa monografică de la Șanț. Desigur, Mosely avea un interes de cercetare mai larg, dincolo de însușirea metodei monografice abordând și problema „organizațiilor vecinătății” sau *zadruga*. Dacă pe subiectul *zadruga* a publicat câteva articole, datele pe tema „vecinătății sașilor din Transilvania”, la fel ca și materialul documentar de la Șanț au rămas neexploatate în literatura de limbă engleză.

Apelăm, din nou, la o sursă de încredere, memoriile lui Henri H. Stahl, care își amintește că: „Mosely a venit cu o sugestie, propunând să preia sarcina de a da o redactare sintetică a tuturor cercetărilor noastre despre satul Șanț, într-o formă care să poată fi acceptată de un editor, în Anglia sau America”⁴. Întâlnindu-l la Paris, în 1971, Stahl l-a întrebat ce a făcut cu materialul din Șanț, iar Mosely a răspuns că „abia așteaptă să iasă la pensie ca să aibă răgaz să-l redacteze; ceea ce, din nefericire, nu a mai apucat să facă”⁵. În schimb, chiar în anii 1930, reușise să popularizeze cercetările Școlii sociologice de la București și să realizeze prezentarea sumară a câtorva studii de caz, inclusiv a campaniei de la Șanț⁶, unde interesul lui Mosely era legat de înțelegerea emigrației est-europene către America, fiind cunoscut faptul că foarte mulți emigranți de la începutul secolului XX proveneau din Imperiul Austro-Ungar sau din Balcani⁷.

Chiar dacă Mosely nu a reușit să valorifice materialul documentar de la Șanț *in extenso* în limba engleză, a publicat, totuși, un material de referință în limba română, o sinteză a cercetărilor sale de atunci. Astfel, în articolul *Lumea psihologică a unui „american” din Șanț*, Mosely își propune să analizeze influența mediului nou de socializare, american, asupra imigranților din Europa și, prin ei, influența americană asupra satului european⁸. În introducerea studiului său, Mosely menționează că există o literatură sociologică în creștere despre influența mediului de socializare american asupra imigranților europeni, dar nu există studii despre influența socializării migrantului european care se întoarce din America în Europa, în afara cărții lui Thomas și Znaniecki, *The Polish*

3. Henri H. Stahl, *Amintiri și gânduri din vechea școală a „monografiilor sociologice”* (București: Editura Minerva, 1981), 353.

4. Stahl, *Amintiri și gânduri*, 354.

5. Stahl, *Amintiri și gânduri*, 355.

6. Vezi Philip Mosely, „The Sociological School of Dimitrie Gusti”, *Sociological Review*, no. 2 (1936): 149–165 și „A New Roumanian Journal of Rural Sociology”, *Rural Sociology*, no. 4 (1937): 457–465.

7. În acest sens, poate fi menționată teza de doctorat a Christinei Galitz, apărută ca volum cu titlul *A Study of Assimilation among Roumanians in the United States* (Columbia University Press, 1929).

8. Philip E. Mosely, „Lumea psihologică a unui «american» din Șanț”, *Sociologie românească*, nr. 7-9 (1936): 75–78.

Peasant in Europe and America. Cam aceasta este provocarea pe care și-o asumă Mosely, deși precizează că analiza sa nu are pretenția de complexitate, precum cea a lui Thomas și Znaniecki.

El folosește ca studiu de caz biografia a doi localnici din Șanț, respectiv Vasile Marti și Timoftei Filipoi. Dacă Vasile Marti a trăit experiența americană timp de șaisprezece ani și s-a întors în satul natal cu o mentalitate nouă și cu nostalgia de a se întoarce înapoi în mediul în care fusese re-socializat, Filipoi nu a reușit să se integreze în mediul american. Studiul biografiilor celor doi săteni cu experiențe americane este descriptiv. Din interviurile cu cele două personaje din Șanț rezultă două concluzii contrastante despre impactul mediului de socializare american. În privința lui Vasile Marti,

„viața americană a lăsat urme adânci în mentalitatea lui (...), desprinzându-l din legăturile spirituale cu satul său natal, pe care le-a înlocuit cu admirația pentru mașină și pentru spectacolul sportiv (...). Reîntors în satul său, el nu încearcă nicio influență asupra mediului său, rămânând un simplu spectator al eforturilor depuse de Căminul cultural și de o tinerime entuziastă întru ridicarea satelor”⁹.

Cât despre celălalt personaj, Timoftei Filipoi, acesta, „...cu toate că a câștigat și a economisit destul, nu se simțea deloc la [în] largul lui acolo. Epitetul de «Lunkey» dat lui ca și celor mai mulți dintre imigranții veniți din Europa est-centrală îi jignează demnitatea lui de om”¹⁰.

Putem trage concluzia ca experiența românească i-a influențat capacitatea de analiză interdisciplinară a lui Mosely, i-a oferit un bagaj de informații și l-a familiarizat cu o metodologie utilă atât ca profesor, cât și ca analist. Întorcându-ne la scopul declarat al acestui articol, vom prezenta, mai departe, relațiile sociale stabilite cu sociologii de la București, în perioada Războiului Rece.

Mosely și sociologii români în perioada Războiului Rece

Desigur că declanșarea Războiului Rece a adus transformări dramatice în relația dintre Philip Mosely și sociologii români, mai ales după ce România a fost sovietizată. Unii istorici consideră ca momentul-cheie al declanșării Războiului Rece este cel al discursului lui Winston Churchill de la Fulton, prin care anunța că o cortină de fier s-a așternut asupra Europei, iar alții consideră că Doctrina Truman sau Planul Marshall, din primăvara anului 1947, pot fi considerate evenimentele-cheie ale divizării Europei în două blocuri geopolitice.

Din punctul de vedere al studiului nostru, am evidențiat două momente în care Mosely și sociologii români au interacționat după război, chiar în perioada de început a sovietizării României: cooperarea sociologilor români cu Mosely în timpul negocierii Tratatului de Pace de la Paris (1946) și cooperarea lui Dimitrie Gusti cu Mosely în America pentru promovarea proiectului Institutului Social al Națiunilor (1946-1947).

Vasile Pușcaș a verificat dacă, în arhiva Ministerului de Externe, există vreo mențiune a unei încercări oficiale a delegației României de contactare a lui Mosely în timpul negocierii Tratatului de Pace, așa cum făcuse delegația Ungariei. Curios lucru, nu a găsit nicio dovadă de vreun contact oficial al delegației României. În schimb, există dovezi despre inițiative ale sociologilor Dimitrie Gusti, Sabin Manuilă sau Anton Golopenția¹¹. Astfel, Gusti îl informa pe Mosely că va sosi la Paris în martie 1946 și ar dori să discute proiectul său despre Institutul Social al Națiunilor, iar Anton Golopenția povestește cum Belu Zilber i-a cerut, în iunie 1946, o scrisoare de recomandare către Mosely¹² sau cum Sabin Manuilă l-a delegat să se ocupe de niște lăzi cu material documentar, destinate lui Mosely¹³. Lădițele cu documente au avut o poveste interesantă: nu au reușit să îi fie livrate lui Mosely la Paris în timp util, așa că au fost donate, ulterior, către Biblioteca Congresului și Biblioteca Universității Columbia.

Este trist că cea mai bună sursă de informare despre acea perioadă se găsește în declarații de anchetă sau scrisori confiscate de Securitate de la Anton Golopenția, condamnat în dosarul Lucrețiu Pătrășcanu. Pentru a studia evenimentele descrise mai sus, aș sugera să fie consultate două documente: „Declarația lui Anton Golopenția despre John Campbell și Philip Mosely”¹⁴ și „Copie a scrisorii A.G.- Philip Mosely – vara 1946”¹⁵.

În ședința din 28 mai 1947, Dimitrie Gusti propune ca Philip Mosely să devină membru corespondent al Academiei Române, ca un corolar al colaborării dintre acesta și Școala sociologică românească și ca apreciere a contribuțiilor

9. Mosely, „Lumea psihologică”, 77–78.

10. Mosely, „Lumea psihologică”, 78.

11. Pușcaș, *Philip E. Mosely despre Transilvania și Basarabia*, 149.

12. Anton Golopenția, *Ultima carte. Text integral al declarațiilor în anchetă ale lui Anton Golopenția aflate în Arhiva S.R.I.*, ed. Sanda Golopenția (București: Editura Enciclopedică, 2001), 28.

13. Golopenția, *Ultima carte*, 122-123.

14. Golopenția, *Ultima carte*, 305.

15. Golopenția, *Ultima carte*, 356-360.

sale. Mi se pare relevant să cităm din referatul lui Gusti, care scoate în evidență meritele lui Mosely:

„D-l prof. Philip E. Mosely este unul din cei mai buni cunoscători ai problemelor sud-est europene, în special românești. Având în deosebite rânduri bursa Fundației *Social Science Research Council*, D-sa a făcut studii aprofundate de cercetări în Bulgaria, Iugoslavia, Albania și România. În România, prof. Philip E. Mosely a lucrat cot la cot cu echipele Seminarului de Sociologie din București și ale Institutului Social-Român ce activau în Transilvania, dormind în case țărănești, învățând românește, cunoscând în adâncime viața națională a satului românesc... Iar atunci când s-a săvârșit brutală mutilarea a granițelor Transilvaniei prin Dictatul de la Viena, prof. Philip E. Mosely a fost cel dintâi să protesteze în marea revistă «*Foreign Affairs*» (vol. 19, 1940, p. 237-244) prin articolul său foarte bine documentat *Transylvania Partitioned*”¹⁶.

După 1948, începe un proces de sovietizare dramatică, Regele Mihai abdică, liderii partidelor democratice sunt arestați, Școala sociologică este desființată, iar mai mulți membri ai acesteia sunt arestați și mor în pușcărie (vezi cazurile Anton Golopenția și Mircea Vulcănescu). Dimitrie Gusti însuși este exclus din Academia Română, al cărei președinte fusese până în 1947; i se confiscă vila din Parcul Jianu și este nevoit să vândă cărți și mobilier pentru a face față cheltuielilor lunare, după cum povestește Anton Golopenția. În anii 1950, se adâncește diviziunea Europei în cele două blocuri, „lagărul” comunist (condus de U.R.S.S.) și blocul occidental (condus de S.U.A.). Din cauza acestui Război Rece, au loc abuzuri chiar și în S.U.A., Philip Mosely însuși devenind o victimă a *McCarthyism*-ului.

David Engerman povestește cum i-a fost ridicat accesul la documente secrete (*security clearance*) în prima jumătate a anului 1954, pentru că făcuse parte, în anii 1930, dintr-o organizație numită *Institute for Pacific Studies*, organizație suspectă de pe lista senatorului Joseph McCarthy¹⁷. Din fericire, peste cincizeci de prieteni și oameni de știință au depus mărturie în favoarea sa și i-a fost redat accesul la documente secrete, devenind, ulterior, chiar director de studii al Council of Foreign Relations (1955-1963), apoi director al Institutului European de la Columbia University (1963-1972). Desigur că pățania lui Mosely nu se compară cu drama sociologilor români, dar poate explica lipsa de corespondență din arhive, timp de un deceniu.

Deși am cercetat sumar arhivele de la Columbia University și cele de la University of Illinois at Urbana-Champaign, din anii 1950, nu am găsit decât câteva fotografii despre Gheorghe Gheorghiu-Dej și România, cu toate că Mosely se ocupa de analiza blocului sovietic la Council of Foreign Relations. După 1960, se pare că se reia corespondența cu sociologii români sau cel puțin așa se reflectă în arhivele de la University of Illinois din Urbana Champaign. Vasile Pușcaș¹⁸, în consonanță cu Joseph Harrington și Bruce Courtney, consideră că acest lucru s-a datorat semnării unui acord cultural în anul 1960, acțiune urmată de intensificarea vizitelor unor lideri americani în România și de semnarea unui Program de acțiune pentru România, de către președintele Lyndon Johnson.

Un eveniment interesant se petrece în anul 1966, după ce Mosely face o recenzie a cărții *Dimitrie Gusti: Contribuții la cunoașterea operei și activității sale*, în *Slavic Review*¹⁹. După prezentarea elogioasă a vieții și operei lui Dimitrie Gusti, Mosely afirmă că este păcat că O. Bădina omite să menționeze arestarea lui Gusti de către regimul comunist, fapt ce îl face pe autorul român să ceară un drept la replică, iar Mosely intervine cu o corectură, în numărul 26 al revistei *Slavic Review*. Mosely își face *mea culpa* și spune că are probe credibile că Gusti nu a fost arestat, dar a fost subiectul unei supravegheri, a fost privat de funcții și de dreptul de a-și continua munca de profesor și cercetător, dar, spre sfârșitul vieții, a fost tratat cu mai multă demnitate²⁰.

După anii 1960, a urmat o corespondență intensă a lui Mosely cu unii dintre sociologii români cu care legase o prietenie în contextul cercetării de la Șanț, dar și cu noua generație de sociologi și cu alte persoane oficiale. Aș aminti doar corespondența cu Elena Gusti, Petre Comarnescu, Henri H. Stahl, Paul Stahl, Traian Herseni, Brutus Coste, cu ambasadorul Corneliu Bogdan sau cu Ovidiu Bădina și Octavian Neamțu.

O problemă controversată este legată de ipoteza lui Lucian Boia, prin care sugerează că Securitatea l-a influențat pe Petru Comarnescu (informator dovedit al Securității) să inițieze reluarea legăturii cu Philip Mosely în anii 1960²¹.

16. Academia Română, *Analele Academiei Române. Dezbaterile*, Tomul LXVI, 1946-1947 (București: Editura Academiei Române, 2000), 338. Disponibil la: www.digibuc.ro

17. David C. Engerman, „The Cold War's Organization Man. How Philip Mosely helped Soviet Studies moderate American policy”, *Humanities*, Vol.30, nr. 5 (2009), disponibil online la: <https://www.neh.gov/humanities/2009/septemberoctober/feature/the-cold-war%E2%80%99s-organization-man>

18. Pușcaș, *Philip E. Mosely despre Transilvania și Basarabia*, 183.

19. Philip Mosely, „Review: *Dimitrie Gusti: Contribuții la cunoașterea operei și activității sale*. Book by Ovidiu Bădina”, *Slavic Review*, no. 3 (1966): 550.

20. „Editorial Note: Letters to the Editor” (Gusti și Bădina, n.r.), *Slavic Review*, no.3 (1967): 525–527.

21. Lucian Boia, *Dosarele secrete ale agentului Anton. Petru Comarnescu în arhivele Securității* (București: Editura Humanitas, 2014), 270.

Astfel, într-o notă informativă din 1962 a lui Comarnescu despre întâlnirea cu Keith Hitchens, acesta din urmă îi confirmă că Mosely este o persoană foarte importantă la Columbia University, considerat specialist în chestiuni sovietice și propus ca ambasador la Moscova²². De altfel, Securitatea era interesată de Philip Mosely din perioada interogării lui Anton Golopenția în dosarul lui Lucrețiu Pătrășcanu. Cu toate acestea, nu am găsit în arhivele CNSAS un dosar „Philip Mosely”, deși sunt referințe în dosarul lui Petru Comarnescu.

Cercetarea acestei corespondențe din arhivele românești și americane reprezintă un proiect în curs de desfășurare, iar rezultatele vor fi publicate în viitor, fiind planificată apariția unei cărți la Editura Universității din București. Cercetarea de la Șanț pare să fi fost piatra de hotar a unei prietenii a lui Philip Mosely cu sociologii români, prietenie ce a durat o jumătate de veac, până la moartea sa, în 1972.

Bibliography

Analele Academiei Române. Dezbaterile [The Romanian Academy Annals. Debates]. Tomul LXVI, 1946-1947. Bucharest: Editura Academiei Române, 2000.

Boia, Lucian. *Dosarele secrete ale agentului Anton*. [Agent Anton Secret File]. Bucharest: Editura Humanitas, 2014.
Galitzi, Christina. *A Study of Assimilation among Roumanians in the United States*. Columbia University Press, 1929.

Golopenția, Anton. *Ultima carte* [Last Book]. Edited by Sanda Golopenția. Bucharest: Editura Enciclopedică, 2001.
Engerman, David C. "The Cold War's Organization Man. How Philip Mosely helped Soviet Studies moderate American policy." *Humanities*, 30, no. 5 (2009).

<https://www.neh.gov/humanities/2009/septemberoctober/feature/the-cold-war%E2%80%99s-organization-man>.

Karády, Victor. "Sociologia maghiară între 1918 și 1945" ["Hungarian Sociology between 1918 and 1945"]. In *Mărire și decădere. Școala gustiană în context central-est-european după Marele Război* [Expansion and Decline. The Gustian School in a Central and Eastern Europe Context after the Great War]. Edited by Theodora-Eliza Văcărescu and Zoltán Rostás, 137–176. Bucharest: Editura Eikon, 2022.

Mosely, Philip. "The Sociological School of Dimitrie Gusti." *Sociological Review*, no. 2 (1936): 149–165.

Mosely, Philip. "A New Roumanian Journal of Rural Sociology." *Rural Sociology*, no. 4 (1937): 457–465.

Mosely, Philip. "Review: Dimitrie Gusti: Contribuții la cunoașterea operei și activității sale. Book by Ovidiu Bădina." *Slavic Review*, no. 3 (1966): 550.

Mosely, Philip. "Lumea psihologică a unui «american» din Șanț" ["A Psychological Mindset of an American from Șanț"]. *Sociologie românească*, no. 7-9 (1936): 75–78.

Pușcaș, Vasile. *Philip E. Mosely despre Transilvania și Basarabia* [Philip E. Mosely on Transylvania and Bessarabia]. Cluj-Napoca: Editura Școala Ardeleană, 2017.

Stahl, Henri H. *Amintiri și gânduri din vechea școală a „monografiilor sociologice”* [Memories and thoughts from the old school of "monographic sociology"]. Bucharest: Editura Minerva, 1981.

22. Boia, *Dosarele secrete*, 271.